

KATARZYNA PARYS, ANNA MITKO

Od porażki w szkole do sukcesów w życiu – konceptja oraz rozwiązania organizacyjne i metodyczne Akademii Przyszłości

From school failure to successes in life – concept and organizational,
and methodical solutions of the Academy of the Future

Abstract

Educational failures not only point to gaps in the mastery of knowledge and skills, they can also be a source of further difficulties experienced by a child. A disturbing consequence of permanent failures is lack of faith in the possibility of changing the course of events, low self-esteem, loss of a sense of effectiveness and a sense of action. If the child does not find adequate support in the family environment, and the school does not offer solutions to eliminate the difficulties, the situation may turn out to be extremely complicated. The program known as the Academy of the Future comes with the help for children experiencing such difficulties. The text presents the assumptions of the program and its organizational and methodical solutions.

Key words: the Academy of the Future, educational difficulties, volunteer, success

Wprowadzenie

Szkolne porażki stanowią odwieczny problem edukacyjny i społeczny, szeroko rozważany w pracach pedagogicznych. W efekcie poszukiwań badawczych, już przed laty zostały wyodrębnione i scharakteryzowane zarówno przyczyny, jak i skutki niepowodzeń szkolnych¹. Prowadzone dotychczas działania naukowe oraz prace reformatorskie systemu oświaty, próby wdrażania nowych rozwiązań praktycznych, nie pozwoliły jednak wyeliminować zjawiska niepowodzeń z przestrzeni edukacyjnej.

1 Szczególnie intensywne prace z tego zakresu przypadają na lata 60. i 70. ubiegłego wieku i były podejmowane przez takich badaczy, jak: Ludwik Bandura (1963), Jan Konopnicki (1966), Czesław Kupisiewicz (1964a, 1964b), Halina Spionek (1975), Maria Tyszkowa (1964, 1972).

Pojedyncze porażki nie muszą zagrażać rozwojowi, a nawet mogą mu sprzyjać. Niepowodzenia bowiem można przekuć w sukces. Jeśli zostaną wykorzystane w konstruktywny sposób, poddane odpowiedniej analizie, potraktowane jako cenne doświadczenie, to wówczas staną się podstawą budowania własnych zasobów, czy też swoistym treningiem pozwalającym jak najlepiej radzić sobie z trudnościami napotykanymi w przyszłości. Rozwojowi zagrażają natomiast niepowodzenia doświadczane w sposób notoryczny. Ich konsekwencją może być narastające poczucie bezsilności, utrata wiary w skuteczność własnych działań, niechęć do podejmowania jakiegokolwiek wysiłku, rezygnacja z wszelkich aktywności. Inną reakcją ucznia permanentnie doznającego porażek i nie odnoszącego sukcesów edukacyjnych, poza zachowaniami świadczącymi o wycofaniu i obojętności wobec wyzwań dnia codziennego, mogą być zachowania buntownicze i agresywne, zachowania wyraźnie zagrażające nie tylko samemu uczniowi, ale również otoczeniu. Szkodliwość (zarówno w kontekście indywidualnym, jak i społecznym) powtarzających się niepowodzeń edukacyjnych zmusza do poszukiwania rozwiązań, które sprzyjałyby ich ograniczaniu, a w przypadku niemożności całkowitego wyeliminowania, łagodziłyby ewentualne konsekwencje.

Aktualnie realizowanym rozwiązaniem systemowym, mającym ułatwić funkcjonowanie uczniów z różnych powodów narażonych na trudności szkolne, jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna oferowana na terenie placówek oświatowych. Nawet jeśli działania podejmowane w zakresie tej pomocy w jakimś stopniu zapobiegają ewentualnym niepowodzeniom dzieci i młodzieży, to z całą pewnością nie usuwają ich całkowicie. Szczególnie często z trudnościami edukacyjnymi borykają się uczniowie, którzy wzrastają w środowiskach rodzinnych o niskim statusie socjokulturowym, nie są odpowiednio stymulowani przez swych opiekunów, nie znajdują u nich koniecznego zrozumienia i wsparcia. Zgodnie z hipotezą błędnego koła ubóstwa kulturowego (Kwieciński 2012, s. 77), dzieci te narażone są na powielanie ekonomicznego i społecznego statusu swoich rodziców. Dzieje się tak na skutek dysfunkcjonalności szkolnictwa powszechnego, które nie wyrównuje szans edukacyjnych, lecz pełni rolę „bezwzględnej maszyny sortującej” (Melosik 2011, s. 66), segregując uczniów ze względu na posiadany kapitał rodzinny, petryfikując nierówności społeczne. Niewydolność szkoły w zakresie działań pomocowych, oferowanych uczniom wymagającym wsparcia, uruchamia reakcję innych podmiotów wychodzących naprzeciw niezaspokojonym potrzebom dzieci i młodzieży. Działania pomocowe adresowane do uczniów, którzy doświadczają niepowodzeń edukacyjnych, a ponadto wzrastają w ubogich, często dysfunkcjonalnych

środowiskach, borykających się z licznymi trudnościami i zaniedbujących potrzeby dziecka, proponuje Akademia Przyszłości.

Akademia Przyszłości – motywy i cel powstania

Akademia Przyszłości, to jeden z programów realizowanych przez Stowarzyszenie WIOSNA². Program ten zaistniał w 2003 roku, a jego źródła należy upatrywać w akcji Szlachetna Paczka³, która obecnie jest najbardziej rozpoznawalnym programem społecznym w Polsce. Spotykając się z rodzinami, celem określenia potrzeb i zakwalifikowania do wspomnianej akcji, wolontariusze dostrzegali, że prawdziwym źródłem problemów odwiedzanych rodzin jest nie tylko trudna sytuacja materialna, ale również brak poczucia sprawstwa i wpływu na własne życie (<http://www.wiosna.org.pl/main/pl/sec/206.htm>).

Wsparcie oferowane w ramach programu Szlachetna Paczka ma charakter doraźny, chwilowo zmienia sytuację beneficjentów, pozwala zaspokoić najbardziej dotkliwe potrzeby egzystencjalne, umożliwia pozyskanie dóbr, na które nie stać rodziny. Niekorzystna sytuacja materialna to istotna, lecz nie jedyna trudność rodzin korzystających ze wsparcia w ramach programu. Wydaje się, że problemem o szczególnej doniosłości jest brak chęci do podjęcia działań nakierowanych na poprawę własnego losu. Przeszkody, które uniemożliwiają poprawę jakości życia, to często postawa roszczeniowa oraz zakorzenione przeświadczenie o niezmiennym konieczności korzystania z pomocy innych, brak wiary w możliwość poprawy własnej sytuacji życiowej. Wraz z biegiem lat ludzie obrastają w utarte schematy postępowania, kierują się utrwalonymi (niekoniecznie słusznymi) przekonaniem i wzorcami, w związku z czym niezwykle trudno zmienić ich sposób myślenia i funkcjonowania. Większą podatność na zmianę mentalności wykazują dzieci niż ich rodzice.

Niezwykle ważną kwestią, na którą zwrócili uwagę wolontariusze odwiedzający rodziny w ramach akcji Szlachetna Paczka, są licznie występujące niepowodzenia edukacyjne dzieci z rodzin zakwalifikowanych do oferowanej pomocy. Zarówno doświadczane trudności szkolne, jak i niekorzystna sytuacja finansowa rodzin powoduje niską samoocenę tych dzieci, brak poczucia sprawstwa przyczynia się do negacji sensu działania i podejmowania wysiłku, wyzwala przekonanie o własnej nieudolności i niemożności osiągnięcia sukcesów. Zgromadzone spostrzeżenia i przemyślenia doprowadziły do stworzenia

2 Od roku 2004 Stowarzyszenie WIOSNA posiada status organizacji pożytku publicznego.

3 Akcja ta została zainicjowana przez Stowarzyszenie WIOSNA w 2001 roku i początkowo przyjęła nazwę Świąteczna Paczka.

Rysunek 1. Logo programu Akademia Przyszłości realizowanego w ramach Stowarzyszenia WIOSNA

Źródło: <https://akademiaprzyszlosci.org.pl/>

innowacyjnego ogólnopolskiego programu edukacyjnego dla dzieci ze szkół podstawowych, które napotykają na problemy w nauce lub nie dysponują odpowiednimi warunkami pozwalającymi rozwijać swoje pasje. Program ten przyjął nazwę Akademia Przyszłości.

Dzieci rekrutowane do Akademii Przyszłości doświadczają długotrwałej porażki szkolnej i pochodzą z niezamożnych rodzin. Poza trudną sytuacją materialną, beneficjenci programu borykają się w swych środowiskach rodzinnych z szeregiem innych przeszkód i niedogodności zakłócających prawidłowy rozwój. Do najczęstszych należą:

- wzrastanie w rodzinie o zaburzonej strukturze, charakteryzującej się nieprzychylnym klimatem społeczno-emocjonalnym,
- poczucie osamotnienia, zaniedbania ze strony rodziców, wskutek nadmiernych obowiązków wynikających z wielodzietności, choroby lub niepełnosprawności członka rodziny,
- zjawisko przemocy i uzależnień w rodzinie,
- obojętność rodziców wobec sytuacji edukacyjnej dziecka, nie podejmowanie współpracy ze szkołą, unikanie jej,
- niemożność pomocy w nauce ze strony rodziców, wskutek ich niskiego wykształcenia oraz braku koniecznych umiejętności (<https://marciniwuc.com/akademia-przyszlosci/>).

O złożonej sytuacji i niełatwych doświadczeniach dzieci przystępujących do Akademii Przyszłości informują dane zamieszczone na oficjalnej stronie programu (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/>). W edycji 2017/18 Akademia obejmuje pomocą ponad 2240 uczniów. Wśród nich 61% ma niskie wyniki

w nauce, 58% przejawia trudności z czytaniem i pisaniem, 9% powtarza klasę, a 14% jest zagrożonych tą sytuacją, 59% z racji trudności finansowych nie korzysta z wycieczek szkolnych, 64% nie wierzy we własne możliwości.

Celem Akademii Przyszłości jest wdrażanie kompleksowego systemu wsparcia edukacyjnego, skierowanego do uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym i doświadczających trudności szkolnych, przy wykorzystaniu różnorodnych form pozwalających rozwijać talenty, kompetencje i zainteresowania uczestników. Dużą wagę przykładają do tego, by dzieci, które wskutek licznie doświadczanych porażek, czuły się dotychczas gorsze, mogły odnosić sukcesy i zyskiwać poczucie wyjątkowości. Stąd dziecko przystępujące do Akademii zyskuje status studenta, a nie podopiecznego (<http://www.dzispomagam.pl/o-akademii-przyszlosci/>). Główną dewizą programu uczyniono hasło „Inspirujemy do wzrastania” (https://pl.wikipedia.org/wiki/Stowarzyszenie_Wiosna#Projekt_realizowane_w_ramach_Stowarzyszenia_Wiosna). Cel realizowany przez Akademię Przyszłości można zamknąć w dwóch słowach: „mądre pomaganie”. Jest to pomaganie, które nie uzależnia, lecz sprawia, iż wspomagani zyskują chęć podejmowania wysiłku, zaczynają radzić sobie z napotykanymi trudnościami, nie omijają ich, konsekwentnie szukają skutecznych rozwiązań. Zdaniem pomysłodawcy Akademii Przyszłości – ks. Jacka Stryczka – mądre pomaganie polega na tym, iż pomagający oferuje nie rybę, a nawet nie wędkę, lecz mentalność wędkarza. Mentalność kogoś, kto wie co chce złowić, potrafi wykorzystać do tego odpowiednie narzędzia i jest gotowy podjąć wysiłek związany z łowieniem. Osoba nie dysponująca myśleniem wędkarza, pomimo posiadania wędki może nie podjąć trudu łowienia ryb, lecz zdecyduje się na sprzedaż wędki po to, by zyskać środki pozwalające chwilowo zaspokoić potrzeby, nie myśląc równocześnie o tym, co będzie dalej. Natomiast człowiek z mentalnością wędkarza, nawet w sytuacji braku wędki znajdzie odpowiedni kij, który umożliwi mu połów. Metafora ryby, wędki i mentalności wędkarza stała się ważnym przesłaniem, wyznaczającym sposób działania Akademii Przyszłości. Zajęcia prowadzone z dziećmi mają uczyć, że ryby trzeba zdobywać, a brak wędki nie przekreśla możliwości uzyskania celu (<http://www.wiosna.org.pl/main/pl/sec/206.htm>).

Zasadnicza idea realizowana w Akademii Przyszłości została wyrażona w słowach jej hymnu (słowa: A. Czarnecki, muzyka: M. Krawczyk):

Każdy żyje jakimś marzeniem
chciałby mądry i sławny być
kapitanem zostać lub żonglerem

albo nowy biegun odkryć już dziś.
 Każdy morze w sukces swe talenty przekuć
 dużo mieć radości z wszystkich swoich spraw,
 jeśli czegoś bardzo mocno zapagnie
 to marzenia swe spełni i nadejdzie jego czas.
 Ref.
 Każde dziecko ma prawo do sukcesu
 spełni wszystkie sny, gdy w żagle złapie wiatr.

Źródło: Skowrońska 2010, <http://www.kul.pl/files/154/Zurek/seminarium/06.%20Skowro%C5%84ska.pdf>

Trójkąt wsparcia

Dziecko, to jedna z postaci budujących trójkąt wsparcia. Pozostałe osoby uzupełniające tę konstrukcję, to darczyńca i wolontariusz.

Darczyńca jest osobą, która finansuje Indeks⁴ dla wybranego dziecka, a tym samym pokrywa koszt jego udziału w programie. Indeks może fundować pojedyncza osoba lub może być on opłacony przez grupę osób, która wspólnie wybiera dziecko. Szukając właściwego terminu dla nazwania darczyńcy, twórcy Akademii wybrali słowo „anioł”.

Długo wpatrywaliśmy się w obrazek anioła stróża [...]. Dzieci idą dziurawą kładką. Pod nimi rwąca rzeka, przepaść. Kładka nie ma poręczy. Anioł nie wyręcza dzieci, nie przenosi ich. On im towarzyszy. Jest blisko, choć dla nich jest niewidoczny. Jest z nimi. Jest Aniołem. W ramach Akademii chcemy jak najbardziej zbliżyć dziecko do Anioła. Uczymy się obecnie, jak to zrobić (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/o-akademii>).

Darczyńca jest „niewidoczny”, pozostaje w tle, kibicuje dziecku, niekoniecznie nawiązując z nim bezpośredni kontakt. Aby mógł osobiście spotkać się z dzieckiem, które wspiera, wymagana jest zgoda ze strony rodziców lub prawnych opiekunów. Dziecko wie, że jest ktoś, kto pokrywa koszty jego uczestnictwa w programie Akademii, ktoś kto zechciał zwrócić na nie uwagę, udzielić wsparcia, zainwestować w rozwój. Dzięki temu zyskuje przekonanie, iż jest dla kogoś ważne. Nawet jeśli nie dochodzi do bezpośredniego spotkania dziecka i darczyńcy, to podejmowane są kroki pozwalające utrzymać kontakt pośredni. Darczyńca może wysyłać wiadomości do dziecka i jego wolonta-

⁴ Obecny koszt Indeksu to 1000 złotych za edycję akademii. Kwota ta może być wpłacana jednorazowo lub w ratach (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-darczyncy>).

riusza, a także przekazywać okazjonalne upominki. Sam natomiast uzyskuje wiadomości dotyczące funkcjonowania Akademii, a w szczególności działań podejmowanych przez wspomagane dziecko. Darczyńca może otrzymać informacje o metodyce pracy Akademii Przyszłości, oryginał aplikacji uzupełnianej przez dziecko w momencie ubiegania się o wejście w poczet studentów Akademii, list od wolontariusza na temat przebiegu pracy z dzieckiem, informację na zakończenie semestru o osiągnięciach zapisanych w Indeksie Sukcesów dziecka, a także upominki świąteczne własnoręcznie wykonane przez dziecko (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-darczyncy>).

Trzecia osoba w trójkącie wsparcia to wolontariusz, nazywany w Akademii SuperW, przypisany do określonego dziecka i pracujący z nim indywidualnie metodą tutoring. Określenie SuperW ma sygnalizować, iż wolontariusz jest spostrzegany jako superbohater – człowiek wielozadaniowy, podejmujący różne wyzwania, nie ulegający przeciwnościom losu, konsekwentnie dążący do zwycięstwa (<http://www.dzispomagam.pl/o-akademii-przyszlosci/>).

Wolontariusz-tutor uczestniczy w profesjonalnej, wielostopniowej rekrutacji, a po zakwalifikowaniu do zespołu podpisuje umowę i bierze udział w szkoleniach, podczas których jest zapoznawany z metodyką obowiązującą w Akademii Przyszłości. Decydując się na pracę, może liczyć na wsparcie zespołu budującego i realizującego program, współpracuje z innymi wolontariuszami, z którymi tworzy kolegium, czyli lokalny oddział Akademii Przyszłości działający w placówce partnerskiej, którą najczęściej jest szkoła. Spotkania wolontariuszy są okazją do wymiany doświadczeń, a także pozwalają zaplanować przedsięwzięcia, które w kolegium są realizowane zespołowo. Przynajmniej raz na dwa miesiące podejmowane są integracyjne działania, angażujące dzieci i wolontariuszy z danego kolegium⁵. Są to wspólne wyjścia do obiektów kultury (kino, teatr, opera, muzeum), zajęcia sportowe organizowane na basenie, ścianie wspinaczkowej lub w innych atrakcyjnych miejscach, spotkania z interesującymi ludźmi ze świata nauki, sztuki czy też biznesu, a także spotkania świąteczne. Nad planowaniem i przebiegiem pracy w kolegium czuwa lider⁶, spotykający się z poszczególnymi wolontariuszami przynajmniej raz w miesiącu.

5 Kolegium skupiające wolontariuszy (ok. 8–15 osób) i uczniów (ok. 8–15 osób) jest wspierane oraz nadzorowane przez lidera i koordynatora szkolnego (osoba wybrana z grona pedagogicznego partnerskiej placówki, najczęściej pedagog szkolny, odpowiedzialna za nabór uczniów do programu, będąca stałym konsultantem dla wolontariuszy w sprawach dotyczących dzieci i ich problemów). W przypadku, gdy liczba uczniów i wolontariuszy przekroczy podany limit – kolegium ulega podziałowi na dwa mniejsze, a nowopowstałe otrzymuje swojego lidera.

6 Praca lidera w Akademii Przyszłości jest działalnością wolontariacką.

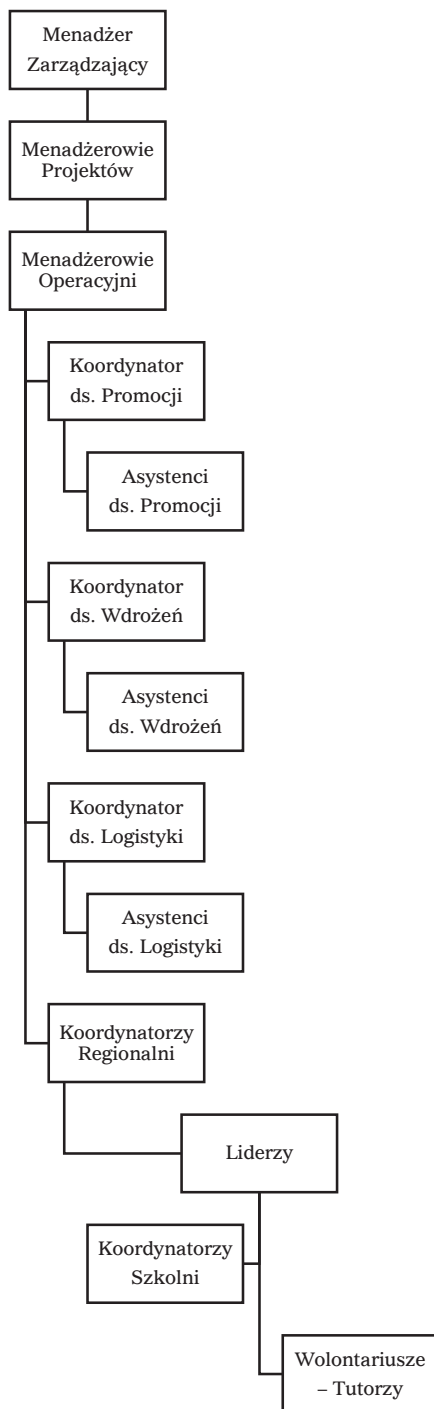
Z racji tego, iż historia, doświadczenia, potrzeby i możliwości każdego dziecka są inne, SuperW musi wykazać się kreatywnością, pozwalającą dotrzeć do dziecka, współdziałać z nim i podjąć skuteczną pracę. Wolontariusz przystępujący do programu zobowiązuje się do regularnych spotkań z dzieckiem (przynajmniej raz w tygodniu), w trakcie których odbywają się godzinne zajęcia, których podstawą są założenia metodyczne Akademii Przyszłości. Ponadto kontaktuje się z darczyńcą, informując go o przebiegu i rezultatach pracy z dzieckiem (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-tutora>). Na koniec całorocznej pracy wolontariusz-tutor otrzymuje certyfikat lub zaświadczenie potwierdzające jego działalność⁷.

Struktura programu

Warunkiem skutecznej działalności Akademii jest właściwa współpraca pomiędzy osobami włączającymi się w realizację programu. Bez podziału zadań, odpowiedzialnej realizacji i sprawnej komunikacji między podmiotami tworzącymi Akademię Przyszłości, niemożliwe byłoby osiągnięcie wyznaczonych celów.

Zarządzanie i dbanie o realizację programu we wszystkich województwach, w których działa Akademia Przyszłości, jest zadaniem ogólnokrajowego Menadżera Zarządzającego. Pracuje on we współpracy z Członkami Zarządu Stowarzyszenia WIOSNA. Menadżer Zarządzający jest bezpośrednim szefem dwóch Menadżerów Projektów, którzy nadzorują pracę Menadżerów Operacyjnych. Każde województwo, na terenie którego działa Akademia, ma swojego Menadżera Operacyjnego kierującego działaniami Rady Wojewódzkiej. Tworzą ją Koordynatorzy poszczególnych pionów: promocji, wdrożeń oraz logistyki. Koordynatorzy zarządzają zespołem asystentów podejmujących działania w danym obszarze. Asystenci ds. Promocji dbają o przebieg kampanii nakierowanej na poszukiwanie wolontariuszy i darczyńców. To dzięki Zespołowi Promocji o Akademii można dowiedzieć się za pośrednictwem mediów czy podczas różnorodnych wydarzeń promocyjnych, organizowanych na terenie miast wojewódzkich. Zadaniem Asystentów ds. Wdrożeń jest przeprowadzenie szkoleń wstępnych dla zrekrutowanych wolontariuszy, przygotowywanych do podjęcia zajęć ze studentami Akademii. Troska o realizację działań

7 Certyfikaty otrzymują wolontariusze, którzy współrealizowali projekt przez cały rok akademicki, natomiast zaświadczenia wystawiane są dla tych osób, które pracowały w projekcie przez okres jednego semestru (Skowrońska 2010, <http://www.kul.pl/files/154/Zurek/seminarium/06.%20Skowro%C5%84ska.pdf>).

Schemat 1. Struktura ogólnokrajowego programu Akademia Przyszłości (opracowanie własne)

wdrożeniowych, przygotowanie odpowiednich sal i materiałów, a także logistyczne wsparcie organizacji wydarzeń promocyjnych jest zadaniem Zespołu ds. Logistyki.

Menadżer Operacyjny monitoruje także pracę Koordynatorów Regionalnych, którzy wspierają Koordynatorów Wojewódzkich, zarządzają projektami, budują zespół regionalny i bezpośrednio nadzoruje pracę Liderów działających w poszczególnych kolegiach, czyli na terenie partnerskich szkół podstawowych lub rodzinnych domów dziecka. Lider rekrutuje osoby do roli wolontariusza, a także bezpośrednio współpracuje z wolontariuszami podczas całego roku szkolnego. Nadzoruje pracę osób działających w danym kolegium, które liczy ok. 8 do 15 wolontariuszy. Osobą współpracującą z Liderem i jego kolegium jest wytypowany z ramienia szkoły Koordynator Szkolny. Jest to pracownik szkoły, rekomendujący dzieci do udziału w Akademii i dbający o przepływ informacji pomiędzy wolontariuszami a nauczycielami. To Koordynator Szkolny dba o kontakt wolontariuszy z rodzicami uczniów objętych działaniami programu. Najczęściej funkcję Koordynatora pełni pedagog działający w danej placówce. Na terenie każdej placówki, współpracującej z Akademią, jest tworzone autonomicznie funkcjonujące kolegium, skupiające uczniów i ich wolontariuszy, wspierane i monitorowane przez Koordynatora Szkolnego i Lidera.

Metodyka pracy w Akademii Przyszłości

Praca Akademii Przyszłości opiera się na sześciu zasadach, które są filarami całego programu i tworzą **Elementarz Akademii Przyszłości**. (1) Podstawą pracy z dzieckiem jest poczucie bezpieczeństwa oparte na zaufaniu, szacunku i akceptacji. W takiej sytuacji dziecko może się rozwijać, gdyż nie obawia się niepowodzenia. W sytuacji pojawienia się porażki nie skrywa jej, ponieważ wie, że może liczyć na zrozumienie i pomoc. (2) Sformułowanie zasad współdziałania pomiędzy wolontariuszem i dzieckiem, a także podpisanie kontraktu, pozwala ustalić wzajemne oczekiwania, określić zakres praw i obowiązków, i umocnić poczucie bezpieczeństwa. (3) Nie jest ważne tylko to co się mówi, ale również jak się mówi. W pracy z dzieckiem należy unikać komunikatów krytykujących, zakazujących, sygnalizujących nieprawidłowości. Zalecane są komunikaty o pozytywnym wydźwięku, oparte na zrozumieniu, nakierowujące na prawidłowe zachowania lub wzmacniające postępowanie tego rodzaju. (4) Niezwykle pożądane jest zarówno proponowanie działań, które sprzyjają osiągnięciu sukcesów, jak i zwracanie na nie uwagi, dostrzeganie i podkreślanie

ich. Takie postępowanie pozwala budować poczucie własnej wartości i zachęca do podejmowania dalszego wysiłku. (5) Przygotowanie dziecka do sprawnego funkcjonowania wymaga kształtowania i umacniania samodzielności. Stąd konieczne jest stwarzanie okazji umożliwiających początkowo współdecydowanie, a następnie podejmowanie coraz bardziej samodzielnych działań, wyborów, a także branie odpowiedzialności za swoje decyzje. Z ewentualnych porażek należy wraz z dzieckiem wyciągać wnioski, tak by przy kolejnej próbie działania te same błędy nie uniemożliwiły osiągnięcia sukcesu. (6) Zajęcia w ramach Akademii Przyszłości powinny być realizowane w klimacie zdziwienia, zaskoczenia, odkrywania i tworzenia. Taka atmosfera pozwala budować dociekliwość poznawczą, wzmacnia zainteresowanie tematem, pobudza kreatywne myślenie i działanie, a w rezultacie rodzi przekonanie, że nauka nie musi być nudna i uciążliwa, lecz może być interesującą przygodą (Wilczyńska, <http://dziecisawazne.pl/antyporadnik-rodzica/>).

Ważnym elementem metodyki, określającej sposób pracy z dzieckiem uczestniczącym w zajęciach Akademii Przyszłości, jest **System Motywatorów Zmiany**, nakierowany na przeobrażenie myślenia dziecka o sobie samym. System ten opiera się na projektowaniu doświadczeń, poprzez które dziecko przekracza horyzonty znanego mu świata, wkraczając w nowe interesujące przestrzenie, w których może odnaleźć dla siebie nowe miejsce, poznać świat, do którego w przyszłości może mieć dostęp. Zanim zostaną omówione elementy Systemu Motywatorów Zmiany, przeanalizujemy wymowę terminów tworzących nazwę tego rozwiązania. Określenie **system** informuje, że stosowanych jest wiele motywatorów, tworzących określoną całość i wchodzących ze sobą w różne zależności. Stosowanie **motywatorów** pozwala przewidywać, że działania kierowane wobec dziecka nie będą oparte na przymusie, tresurze i rygorze, lecz będą odwoływały się do zachęcania, pobudzania, mobilizowania czy też aktywizowania. Celem podejmowanych działań jest spowodowanie, by dziecko w miejsce myślenia „muszę się uczyć” wprowadziło myślenie „chcę się uczyć”. Drogą prowadzącą do tej przemiany są motywatory uwzględniające pozytywne motywowanie. Zachodzące **zmiany** nie dotyczą całego świata, lecz samego dziecka, które się rozwija, doskonali i nabywa nowe umiejętności. Otoczenie zazwyczaj pozostaje to samo, nie zmienia się rodzina, koledzy, nauczyciele czy szkoła. Nie znikają przeszkody zewnętrzne, lecz dziecko dzięki zmianom zachodzącym w nim samym, zaczyna postrzegać przeszkody jako wyzwania, z którymi można sobie poradzić, stawia czoła trudnościom, stopniowo coraz lepiej radzi sobie w życiu. Ważnym elementem prowadzącym do wywołania zmian w dziecku jest przyjmowany

wobec niego sposób postępowania, opierający się na następujących zasadach: „zamiast dołować – motywować i doceniać; zamiast zgłaszać – stawiać wyzwania; zamiast oceniać – zrozumieć przyczyny i na nie odpowiadać; zamiast uczyć jednostronnie – projektować doświadczenia; zamiast traktować z góry – dawać możliwość współdecydowania; zamiast wytykać to co było – patrzeć w przyszłość i dostrzegać potencjał” (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/aktualnosci/1140/jak-zachecic-dziecko-do-nauki>).

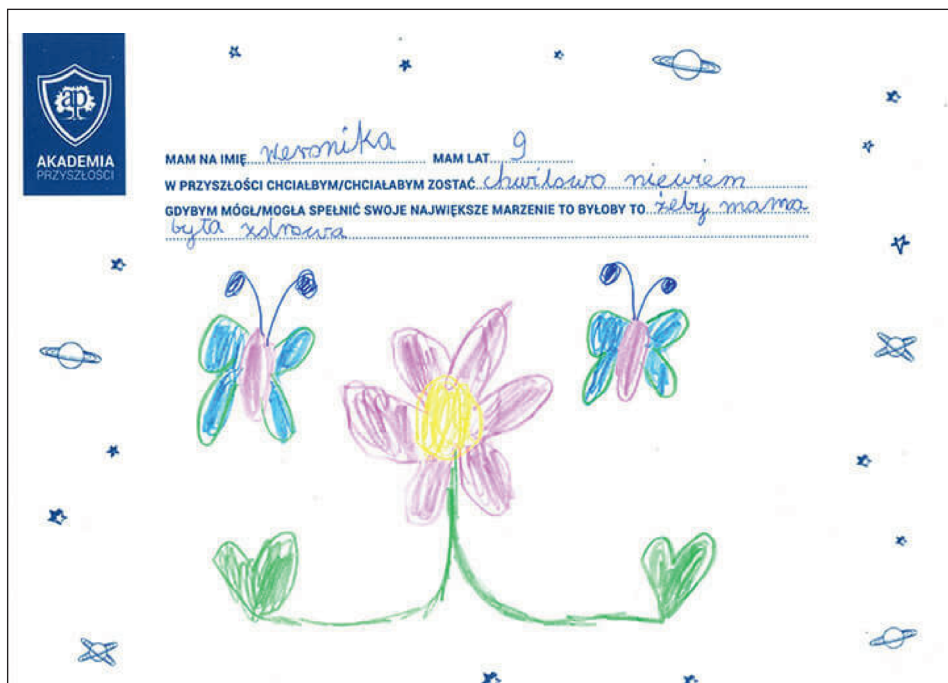
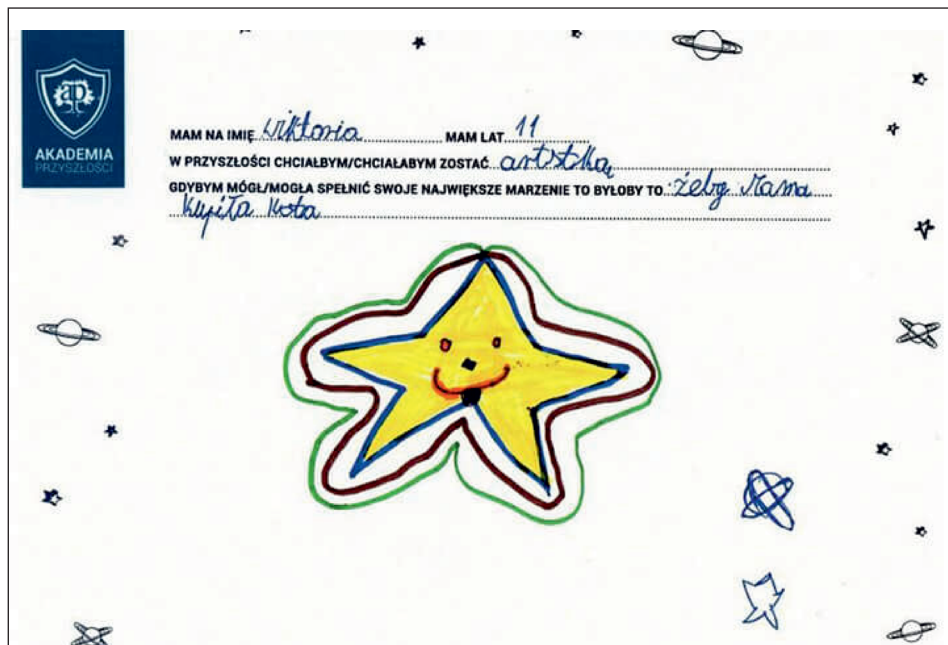
System Motywatorów Zmiany uwzględnia jedenaście elementów. Są to: partnerska rekrutacja, inauguracja na wyższej uczelni, wyprawka na rozpoczęcie semestru, osobisty tutor, partnerski kontrakt, cotygodniowe zajęcia z tutorem, spotkania z inspirującymi ludźmi, odkrywcze przygody i wyprawy, zaangażowanie w wydarzenia społeczne i pomoc innym, Dzień Dziecka w fotelu prezesa, gala sukcesów na zakończenie roku (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/aktualnosci/1140/jak-zachecic-dziecko-do-nauki>).

Partnerska rekrutacja. W przypadku gdy rodzice, nauczyciele, pedagog szkolny lub inny opiekun dziecka wykazuje zainteresowanie jego udziałem w Akademii Przyszłości, wówczas zgłasza ten fakt do szkolnego koordynatora (w sytuacji, gdy projekt w szkole już funkcjonuje) lub do koordynatora regionalnego. Ważnym dokumentem pozwalającym zgromadzić wiadomości dotyczące dziecka ubiegającego się o przyjęcie do Akademii jest ankieta diagnostyczna. Uwzględnia ona informacje dotyczące edukacyjnej i rodzinnej sytuacji, dane na temat rozwoju psychofizycznego, a także rozpoznane trudności, potrzeby oraz osiągnięcia i umiejętności dziecka.

Istotnym etapem kwalifikacji jest rozmowa z kandydatem, podczas której zdobywa on informacje na temat funkcjonowania Akademii. Po takim spotkaniu dziecko ma samo zdecydować, czy chce zostać studentem Akademii Przyszłości. W przypadku pozytywnej decyzji rodzice są proszeni o wyrażenie zgody na udział dziecka w programie. Jeśli opiekunowie pozytywnie odniosą się do propozycji, wówczas dziecko wypełnia kartę aplikacyjną, w której podaje (pisząc lub rysując) motywy udziału w programie, a także określa kim chciałoby być w przyszłości.

Aby można było rozpocząć zajęcia z tutorem potrzebny jest jeszcze darczyńca, który zasponsoruje indeks. Dziecko przyjęte do Akademii otrzymuje list gratulacyjny, gratulacje otrzymują także jego rodzice. Jest to dla nich niecodzienne doświadczenie, bowiem zazwyczaj informacje otrzymywane na temat swych dzieci mają charakter negatywny (Prajsner 2014).

Inauguracja na wyższej uczelni. Celem nadania odpowiedniej rangi inauguracji roku akademickiego dla studentów Akademii Przyszłości, organiza-

Rysunki 2. i 3. Fragmenty kart aplikacyjnych wypełnione przez dzieci przystępujące do programu Akademia Przyszłości (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/>)

torzy podejmują starania, by uroczystość ta odbywała się w murach wyższej uczelni. Dzieci uczestniczą w specjalnie przygotowanym wykładzie inauguracyjnym i otrzymują indeksy Akademii, w których nie będą wpisywane oceny, lecz odnoszone przez nie sukcesy. Niejednokrotnie osobą wręczającą indeksy jest sam rektor wyższej szkoły.

Wyprawka na rozpoczęcie semestru. Rozpoczynając swą przygodę w Akademii, dziecko otrzymuje wyprawkę, na którą składają się: plecak, piórniki, notes i książeczka „Odkrywając siebie. Niezwykła podróż z Akademią Przyszłości”. Taki upominek jest powodem radości, tym bardziej, iż otrzymują go dzieci, które pochodzą z rodzin często borykających się z trudną sytuacją finansową.

Osobisty tutor. Akademia Przyszłości to program, w którym konkretny wolontariusz otacza opieką konkretne dziecko. Reguła indywidualnej pracy z dzieckiem jest podstawowym standardem Akademii. Indywidualna forma zajęć wyklucza możliwość porównywania się z innymi dziećmi, dokonywania samooceny na tle klasy, w którym obraz dziecka doświadczającego trudności szkolnych często bywa niekorzystny (Prajsner 2014). Praca realizowana w modelu „1 tutor – $\times$ 1 uczestnik Akademii” ułatwia wzajemne poznanie, sprzyja otwartości dziecka, pozwala budować jego zaufanie. Wraz z otwartością dziecka wzrasta jego gotowość do pracy, natomiast dobra znajomość jego potrzeb i możliwości umożliwia dobór zadań i form aktywności najbardziej sprzyjających optymalizacji jego rozwoju. Nie bez znaczenia jest fakt, iż uczestnicy Akademii niejednokrotnie pierwszy raz w życiu znajdują się w sytuacji, w której osoba dorosła systematycznie spotyka się z nimi i jest do ich wyłącznej dyspozycji, poświęca swój czas tylko dla nich. Doświadczenie tego rodzaju pozwala kształtować świadomość bycia ważnym i wyjątkowym.

Wypracowanie partnerskiego kontraktu. Tutor, pracując z dzieckiem, bierze pod uwagę jego zdanie. Obydwaj partnerzy opracowują i podpisują kontrakt, w którym zawarte są zasady obowiązujące obydwie strony w partnerskiej współpracy.

Cotygodniowe zajęcia z tutorem. Kolejnym motywatorem zmiany są cotygodniowe spotkania tutora z dzieckiem w systemie $1 \times 1 \times 1 \times 1$ (1 raz w tygodniu, 1 godzina, 1 tutor, 1 dziecko). Podczas cotygodniowych zajęć, trwających około godziny, realizowanych w roku szkolnego, tutor poświęca dziecku swój czas i uwagę, pomaga w nauce, rozmawia, wykonuje prace służące rozwijaniu i doskonaleniu zainteresowań, podejmuje działania, które sprzyjają wzmocnieniu samooceny dziecka. Niskie wyniki w nauce beneficjentów Akademii są postrzegane jako skutek, a nie jako przyczyna innych trudności doświad-

czanych przez dziecko. Konsekwencją takiego założenia jest przekonanie, że koncentracja wyłącznie na wyrównywaniu braków szkolnych nie wyeliminuje trudności dzieci. Dlatego praca nad opanowaniem materiału szkolnego jest elementem, a nie zasadniczym celem spotkań dziecka z wolontariuszem. Realizowane zajęcia nie powinny mieć charakteru korepetycji ani też zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, lecz powinny motywować, budować w dziecku przekonanie o możliwości pokonywania trudności, osiągania zakładanych celów, służyć ogólnemu, wszechstronnemu rozwojowi. Wprawdzie dziecko jest zgłaszane do udziału w Akademii z uwagi na napotykaną trudność, ale podstawą pracy jest koncentracja na jego zasobach i potencjale (<http://www.dzispomagam.pl/o-akademii-przyszlosci/>). Działania podejmowane z dzieckiem są tak dobierane i realizowane, by mogło ono osiągać sukcesy, uzyskiwać pochwały, mieć poczucie spełnienia, a nie martwić się wyłącznie tym, co przysparza mu trudności, czego jeszcze nie potrafi. Podczas każdego spotkania wolontariusz wpisuje do indeksu dziecka jego osiągnięcia, stąd indeks ten jest nazywany Indeksami Sukcesów. Ponadto po każdym zajęciu tutor jest zobowiązany wypełnić elektroniczną kartę pracy⁸, zamieszczoną w intranecie, czyli wewnętrznej sieci komputerowej, do której dostęp mają tylko wolontariusze Akademii oraz osoby pełniące nad nimi nadzór (koordynator regionalny, liderzy etc.). Intranet jest również miejscem, w którym tutorzy mogą wymieniać się pomysłami dotyczącymi prowadzenia zajęć, a także znaleźć przydatne dokumenty i publikacje edukacyjne Akademii Przyszłości.

Spotkania z inspirującymi ludźmi. Dużą atrakcją dla dzieci są spotkania z celebrytami, ludźmi sukcesu, z którymi nie miałyby możliwości spotkać się w swoim środowisku. Program wspierają sportowcy, artyści, przedstawiciele świata nauki i biznesu. Fakt, że osoby te odwiedzają uczestników Akademii, pozwala im doświadczać wyjątkowości. Ciekawe osobowości i życiorysy mają inspirować dzieci do pogłębiania własnych zainteresowań, umożliwiać poznanie niekiedy prostych dróg prowadzących do celu, sprzyjać kształtowaniu własnych aspiracji.

Odkrywcze wyprawy i przygody. Uczestnicy Akademii poznają świat wcześniej im nieznaną, na przykład świat nauki czy biznesu, uczestniczą w warsztatach naukowych, wydarzeniach kulturalnych i imprezach sportowych. Odwiedzają miejsca, które zazwyczaj nie są dostępne ogółowi społeczności, np. uczelnia, Pałac Prezydencki, duża redakcja czy też siedziby znanych

8 W karcie zamieszczany jest ogólny cel zrealizowanych zajęć, opis ich przebiegu, a także ewentualne uwagi o postępach ucznia, zmianach w zachowaniu, wzajemnych kontaktach pomiędzy dzieckiem i tutorem. Ponadto zapisywane jest najważniejsze osiągnięcie dziecka.

firm. Dzięki takim wyprawom dzieci czują się ważne i nabierają przekonania, że świat dotychczas im niedostępny, tajemniczy i obcy, jest w zasięgu ich możliwości. Podczas wyjść i zajęć dodatkowych organizowanych dla studentów Akademii w tle występuje zawsze darczyńca – „tajemniczy opiekun”, który finansując indeks dla wybranego dziecka, opłaca jego roczny udział w programie. Wpłacone przez darczyńcę środki są przeznaczone na pokrycie koniecznych kosztów związanych z organizacją imprez, w których uczestniczy dziecko, na ewentualne koszty transportu czy na różnego rodzaju materiały niezbędne w realizacji zajęć.

Zaangażowanie w wydarzenia społeczne i pomoc innym. W Akademii ważne jest, by budować u dzieci poczucie sprawczości i wpływu na otaczającą rzeczywistość. Wolontariusze są zobowiązani tak realizować zajęcia, by uniknąć ryzyka kształtowania u uczniów postawy roszczeniowej. Z tego też powodu dzieci objęte działaniami programu są angażowane do współtworzenia wydarzeń o charakterze społecznym, biorą udział w akcjach charytatywnych, w kampaniach społecznych, podczas których podejmują określoną aktywność na rzecz wspierania osób funkcjonujących w lokalnym środowisku i potrzebujących pomocy. W ten sposób uczestnicy Akademii wychodzą z roli beneficjentów pomocy i stają się jej inicjatorami, dostrzegają, że dysponują możliwością udzielania pomocy, mają się czym dzielić i mogą wpływać na swoje otoczenie.

Dzień Dziecka w fotelu prezesa. W Dzień Dziecka uczestnicy Akademii odwiedzają firmy partnerskie. Podczas tych wizyt dzieci mogą zasiąść w fotelach prezesów, otrzymać od nich wizytówki, zdobyć wiedzę na temat ich drogi zawodowej, poznać trudności, które musieli pokonać, dążąc do realizacji swych marzeń. Uczestnicy programu mają możliwość zaobserwowania, na czym polega praca w danej firmie, poznają zadania prezesa i innych pracowników, choć przez chwilę mogą pobyc w nowej rzeczywistości i pomyśleć, że kiedyś to miejsce może stać się miejscem ich pracy. Akademia stwarza szansę na to, by dziecko miało odwagę mierzyć wysoko.

Gala Sukcesów na zakończenie roku. Organizowana na zakończenie roku szkolnego Gala Sukcesów staje się okazją do wspólnego świętowania osiągnięć dziecka. W Akademii każde dziecko ma powód do dumy, wszak przez cały rok systematycznie odkrywało swoje sukcesy. Kończąc całoroczną pracę, otrzymuje dyplom, na którym tutor wpisuje pięć najbardziej doniosłych sukcesów osiągniętych w ciągu całego roku. Być może jest to pierwsze świadectwo, które przysporzy dziecku dumy, a w związku z tym z radością zostanie zaprezentowane rodzicom i innym osobom.

Podsumowanie

Hasło Akademii Przyszłości, które określa cel jej działania, wyznacza kierunek pracy, brzmi „od porażki w szkole do sukcesu w życiu”. Ponieważ we wstępie zwrócono uwagę na problem niepowodzeń edukacyjnych, zatem zamykając treść artykułu, słusznym byłoby skoncentrować się na sukcesach Akademii i jej studentów, na skuteczności podejmowanych działań.

Sukcesy Akademii Przyszłości można rozważać zarówno w kontekście całego programu, jak i poszczególnych jego uczestników. Już sam fakt piętnastoletniej działalności jest powodem do dumy i swoistym sukcesem akcji. W tym czasie objęto wsparciem 13 700 dzieci. Zdecydowana większość poprawiła swoje wyniki w nauce, wzmocniła chęć do pracy szkolnej, nauczyła się widzieć swoje zalety, nie mając wcześniej świadomości ich posiadania (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-darczyncy>). Badania ewaluacyjne zrealizowane na koniec edycji 2011/12 w grupie 480 wolontariuszy i 60 nauczycieli potwierdzają, że głównymi korzyściami programu są podniesienie samooceny dzieci, wzrost motywacji do nauki i uzyskiwanie lepszych ocen szkolnych, a także pogłębienie umiejętności pełnienia ról i wchodzenia w interakcje społeczne. Wolontariusze dostrzegają, że dzieci włączone do programu Akademii zaczynają bardziej angażować się w życie szkolne (88%), chętniej i sprawniej rozmawiają o emocjach (91%), wykazują większą otwartość na nowe znajomości i włączają się do prac grupowych (90%). Nauczyciele kontaktujący się na co dzień z beneficjentami Akademii potwierdzają, że bardzo wysoko oceniają zadowolenie z udziału w zajęciach (ponad 6 punktów na 7-punktowej skali). Aż 92% pedagogów wskazuje, iż uczestnictwo w Akademii przyczyniło się do wzrostu szans edukacyjnych uczniów zakwalifikowanych do programu (Prajsner 2014).

Mówiąc o sukcesach Akademii zwraca się głównie uwagę na rezultaty wypracowane przez najmłodszych uczestników, jednak nie wolno pominąć satysfakcjonujących doświadczeń darczyńców i wolontariuszy. Możliwość udzielania celowego wsparcia konkretnemu dziecku sprawia, iż osoby finansujące indeksy młodym studentom doznają autentycznej radości:

Gdy ten indeks kupiłam, chodziłam taka nakręcona, błysk w oczach i wszystkim mówiłam „Słuchajcie! Jest taka akcja! Mam dzieciaka! Takiego swojego! Kacper, lat 12. Nieważne gdzie on jest. Mogę zrobić coś dobrego” (<https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-darczyncy>).

Również wolontariusze wyraźnie wskazują na korzyści nabywane dzięki pracy w programie. Poznają swoje możliwości i ograniczenia, uczą się uważności w relacji z drugim człowiekiem, nawiązywania kontaktów, przełamywania niepewności, wzmacniają cierpliwość, kreatywność, a także pewność siebie (Prajsner 2014).

Jeszcze jednym potwierdzeniem słuszności i skuteczności działania Akademii Przyszłości są sytuacje, w których osoba będąca wcześniej studentem programu w miarę upływu czasu przyjmuje rolę tutora (<http://krakow.eska.pl/newsy/460-rozdanych-indeksow-sukcesow-akademia-przyszlosci-w-krakowie-rozpoczyna-15-rok-dzialalnosci-audio/591746#>). Co potwierdza, iż za sprawą celowych działań wspierających można wyraźnie zmienić sposób funkcjonowania dziecka, które z osoby wylęknionej i nie wierzącej w swoje możliwości, stanie się osobą angażującą się w życie społeczne, podejmującą wyzwania, nie pozostającą obojętną na potrzeby innych. Wszak dobro lubi wracać.

Wiedzę na temat Akademii Przyszłości można zdobyć głównie za pośrednictwem stron internetowych oraz prowadzonych kampanii medialnych. Wydaje się, że program, który ma tak szeroki zakres działania, jest dobrze przemyślany strukturalnie i metodycznie, zasługuje zarówno na publikację popularyzującą jego funkcjonowanie, a także podjęcie badań naukowych, które dostarczyłyby twardych wyników ukazujących skuteczność oddziaływań.

Bibliografia

- Bandura L. (1963), *Zagadnienie błędów uczniowskich*, PZWS, Biblioteka Nauczyciela, Warszawa
- Konopnicki J. (1966), *Powodzenia i niepowodzenia szkolne*, PZWS, Biblioteka Nauczyciela, Warszawa
- Kupisiewicz C. (1964a), *Niepowodzenia dydaktyczne. Przyczyny i niektóre środki zaradcze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Kupisiewicz C. (1964b), *O zapobieganiu drugoroczności*, PZWS, Biblioteka Nauczyciela, Warszawa
- Kwieciński Z. (2012), *Edukacja jako blokada rozwoju. Hipotezy dysfunkcjonalności po 20 latach*, „Nauka”, nr 4, s. 77–85
- Melosik Z. (2011), *Kultura, akademia i edukacja – modernistyczno/postmodernistyczne interpretacje*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1, s. 46–72
- Prajsner M. (2014), *Ryba, wędka i... coś jeszcze*, <http://www.profnet.org.pl/ryba-wedka-i-cos-jeszcze/> (dostęp: 19.01.2018)
- Skowrońska A. (2010), *Indywidualizacja procesu nauczania w edukacji polonistycznej na przykładzie innowacyjnego programu „Akademia Przyszłości” Stowarzyszenia*

- WIOSNA, KUL, Lublin [praca magisterska] <http://www.kul.pl/files/154/Zurek/seminarium/06.%20Skowro%C5%84ska.pdf> (dostęp: 19.01.2018)
- Spionek H. (1970), *Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych*, PZWS, Biblioteka Nauczyciela, Warszawa
- Spionek H. (1975), *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Tyszkowa M. (1964), *Czynniki determinujące pracę szkolną dziecka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Tyszkowa M. (1972), *Zachowanie się dzieci szkolnych w sytuacjach trudnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Wilczyńska A, *Zdłuż dziecko w 6 krokach. Antyporadnik rodzica*, <http://dziecisawazne.pl/antyporadnik-rodzica/> (dostęp: 19.01.2018)

Netografia

- <https://akademiaprzyszlosci.org.pl/> (dostęp: 19.01.2018)
- https://akademiaprzyszlosci.org.pl/aktualnosc_i/1140/jak-zachecic-dziecko-do-nauki (dostęp: 19.01.2018)
- <https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-darczynicy> (dostęp: 19.01.2018)
- <https://akademiaprzyszlosci.org.pl/strefa-tutora> (dostęp: 19.01.2018)
- <http://krakow.eska.pl/newsy/460-rozdanych-indeksow-sukcesow-akademia-przyszlosci-w-krakowie-rozpoczyna-15-rok-dzialalnosci-audio/591746#> (dostęp: 19.01.2018)
- <http://www.dzispomagam.pl/o-akademii-przyszlosci/> (dostęp: 19.01.2018)
- <https://marciniwuc.com/akademia-przyszlosci/> (dostęp: 19.01.2018)
- https://www.google.pl/search?q=logo+akademii+przysz%C5%82o%C5%9Bci&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=P00SjQSHBrQu8M%253A%252CD8XnYsKYYoJJvM%252C_&usg=__2gSVhGvVMjocEFO6nP0PQ8wkRsg%3D&sa=X&ved=0ahUKEwi_ie_OgbzZAhXLCCwKHTo3CnQQ9QEIKTAA#imgdii=9AlBV59ire-aG2M:&imgsrc=TnMowUS1Q2xgaM (dostęp: 19.01.2018)
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Stowarzyszenie_Wiosna#Projekty_realizowane_w_ramach_Stowarzyszenia_Wiosna (dostęp: 19.01.2018)
- <http://www.wiosna.org.pl/main/pl/sec/206.htm> (dostęp: 19.01.2018)